

НАРОДНЯ БІБЛІОТЕКА Ч. 16.

Михайло Коцюбинський

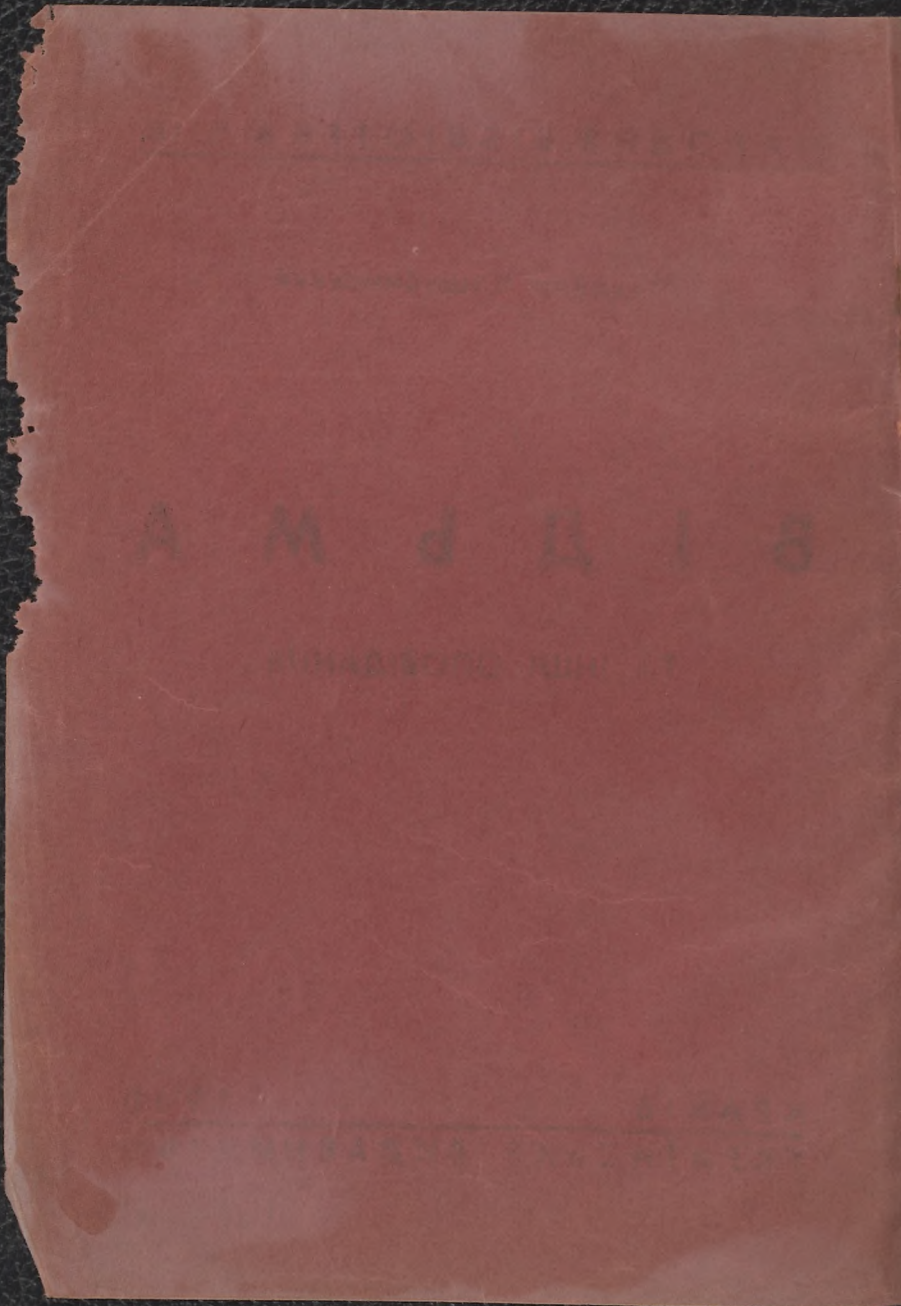
В І Д Ь М А

ТА ІНШІ ОПОВІДАННЯ

КРАКІВ

1940

УКРАЇНСЬКЕ ВИДАВНИЦТВО

doublet

НАРОДНЯ БІБЛІОТЕКА Ч. 16.

[Косіубинський Михайло]

МИХАЙЛО КОЦЮБІНСЬКИЙ

ВІДЬМА

ТА ІНШІ ОПОВІДАННЯ

КРАКІВ

1940

УКРАЇНСЬКЕ ВИДАВНИЦТВО

За редакцією
Ю. Т. БЕСКИДА

Bibl. Publ. m.st. W-wa
Wymiana

R 120.497

1.454.506

Друк: «Нова Друкарня Денникова» під наказною
управою, Краків, Ожешкової 7. Телефон 102-79.
Druck „Nowa Drukarnia Dziennikowa“, Kommissarische
Verwaltung, Krakau, Orzeszkowagasse 7.

2017w 32

ВІДЬМА

»Тітка« - Прохіра вскочила в хату Йона Броски — сусіда свого, з таким поспіхом, якого він ніколи не сподівався від цієї поважної особи. З блідого Прохіриноного обличчя, з прудких рухів її ситого тіла, від яких великі, обвислі груди помітно тріпотали під тонкою міщанською курточкою, а чорна хустка злітала з голови на бік, особливо з її голих набряклих ніг, не прикритих, як звичайно, панчохами, Йон доміркувався, що сталося щось незвичайне. Не встиг Йон зирнутися з своєю Маріццою, зігнутою над вечерею в печі (а він завжди це робив у непевних випадках), як Прохіра скрикнула: »Валев!« і задихана, засапана впала на лаву.

— Що таке? — в один голос обізвалися господарі.

— Валев!... — могла тільки видобути з грудей Прохіра.

— Та що з вами, »матуша« Прохіра! — прискочила до неї Маріцця, покинувши свої горшки.

— Відьму бачила! — випустила бомбу »матуша«.

Ця звістка зробила сензацію. Довге обличчя Йонове стало ще довшим, у чорних очах Маріциних блиснув огник.

— Що? Як? Коли?

Прохіра відсапувалась.

З безперестанними охами, сапанням та умлінням Прохіра розказувала. Вона почала від Адама. Вона з тисячами подробиць оповідала їм те, що вони вже добре знали від неї: описувала їм свою корову, чорну, з білими латками на спині й морді, чисту, з великим, як куфа, вимям. Вона подала докладні відомости про її годівлю, норюви, скількість удою та якість молока і, захочена пильною увагою слухачів, пустилась оповідати про родинні відносини тих панів, яким продавала молоко. І от! Від якогось часу корова схудла, не дає молока, не підпускає навіть до себе. Не допомгла ні свята вода, ні підкурювання, ніщо. Коли покликали знахорку, вона шепнула лише одно слово: відьма! Ба-ба-ба! Прохіра й сама це знала. Щовечора вона помічала, як до хлівця, де ночує корова, щось біле, немов тїнь яка, отак: шусть — і щезло в хлівку. А от нині...

Тут Прохіра замовкла, з таємничим видом обвела очима хату і зупинила їх на господарях.

Ті горіли з нетерплячки.

Витягнене обличчя Йонове й іскорки цікавості в чорних Маріциних очах задовольнили її.

— Нині за всякою хатньою роботою опізналась я доїти корову. Вже сонце сідає, а я тільки йду з дійницею... Йду, та ще й думаю собі: хоч вечірнього молока не дала відьмі. Коли ж це — пхнула я дійницею двері у хлівок, аж звідти як не вискочить біла сучка, та мені між ноги... Валев! Я так і обімліла. Відьма, це ж вона — відьма! Скипіло мое серце. Ви ж знаєте, яке у мене серце... Ублю кляту, або вблю або сама загину. Стиснула міцно дійницю — та за нею. Вона з двора — я за нею. Вона попід тином смик сюди туди — я за

нею. Плигнула через рівчак, у город Митрихи — я за нею. Дух з мене випірає, капці погубила, та от-от дожену. Женемо просто на ваш виноград. Добігли до тину, а вона хвіст під себе, осіла на задні ноги, та й плиг через тин... а я тоді зверху дійницею, так і поперла. Ну, тепер амінь... Глянула через тин, а її, мої сусідоньки, і слід пропав, здиміла. Тільки моя дійниця висить на кущі, а коло нього стоїть ваша Параскіца...

— Наша Параскіца? — скрикнули разом господарі.

— Еге, ваша Параскіца... волосся розкуйовжене, листя винограду в косах... витріщила на мене очі, аж мене мороз вхопив за плечі. Валев, ще й досі не одійду від жаху...

Прохіра замовкла. Вона лиш відсапувалась.

Мовчали і Йон з Маріццою. Усім стало ніяково, немов над усіма звисла якась невиповідима думка, щось таке, чого не можна назвати, бо не воно само, а лиш неясна тінь його мигнула в цей мент.

Йон дивився розгубленим поглядом, на Маріциному обличчю блукав якийсь загадковий усміх.

Потому всі разом заговорили. Пригадували прикмети, з яких можна пізнати відьму, перебірали всі способи на неї, оповідали пригоди — свої й чужі, — з яких фігурували відьми та всяка нечисть, давали Прохірі ради. Маріцця розходилась. Вона зняла руки вгору і клялася, що будши на місці Прохіриному, знайшла б таки відьму, хоч би довелось головою наложити.

Прохіра значно заспоїлась, говорила голосно й авторитетно, хоч часом і помітно було, що її щось мучило, щось прохалося на верх і, невимовлене, мусіло ховатися за прикушеним язиком. Бу-

до вже не рано. Прохіра глянула на свої голі, без панчіх і капців, ноги і, звертаючи на них увагу господарів, захапалась: їй треба ще забігти до Митрихи, на городі якого вона загубила свої капці, та попрохати, щоб їх завтра вранці знайшли, бо вона вже не матиме часу, треба удосвіта вирушати на ярмарок до Кишинева. Броски теж збираються на ярмарок, вона чула, то ж до побачення.

Як тільки Прохіра за двері, Маріцця стала перед Йоном і пильно видивилась на нього. Йон звонпив під оглядом жінки, якої він боявся.

— Ти чого на мене видивались?

— Чого я видивилась?... Ти піди он краще та подивись, що твоя доня робить на винограднику!... Отой виродок у печінках мені сидить... Аби ти тільки з хати, вже й її тінь пропала. Бабляється десь на городі, поміж бурянами, або товчється на винограднику день і ніч... Всю роботу хатню на мене скинула. А скажи їй що, то так на тебе подивиться своїми сліпаками, що аж страх бере за плече... Той одлюдок колись отруїть мене, побачиш.. будеш мати комісію в хаті... З людьми й словечка не промовить, а перед батьком розпускає язика, побріхує... Мачуха така й сяка, вино пе, в корчмі гуляє.

— Та ні, вона нічого не каже на тебе...

— Знаю, знаю — покриваєш кров свою... Вже коли б вона була людиною, то й поводитись би по-людськи. А то люди до церкви, а вона куди? Поміж бурян, або у виноград з собаками товчється? А що вона робить ночами на винограднику? Кажі мені: що вона робить там?

Йон мовчав та кліпав очима, бо не знав, що робить Параскіца на винограднику. Але те, що він не мав що одповісти жінці — розлютило його.

В його полових очах мигнула немов іскорка, коли він гримнув на жінку:

— »Ла драку!«¹⁾ Ти, а не я повинна знати, що робить по ночах дівка!... Ти хоч не рідна мати, мачуха, а ти мусиш подивлятися за нею, »о сут драку!«²⁾

Плохий Йон так здивував Маріццу несподіваним протестом, що вона лиш розплющила свої чорні очі й кричала:

— Сади, сади чортами, бо й без тебе не заведеться чортовиння в хаті...

Забута вечеря обізвалась у печі. Гаряча Маріцца кинулась до неї і тут тільки Йон побачив, що непереливки. Незвісно, хто кому піддавав жару: піч Маріцці, чи вона печі: досить, що коло комина все кипіло, все тріщало, ламалось і бухало полум'ям, немов там на життя й смерть бились розпечені дракони.

Йон як стій кинувсь із хати. Тут він набив люльку, сів на призьбу і на цілі груди дихнув холодним нічним повітрям. Місяць тільки що вилав з-за старої чорної шопи. Волоські горіхи, акації та жерделі кидали на двір і на хату довгі чорні тіні, переткані срібним промінням. На селі де-неде червоно світились вікна, а за селом, в тіні зубчастих горбів, тягнулися чорною стрічкою виноградники. На вулиці хтось голосно гомонів і сміявся.

Йонові було досадно. Він пихкав свою люльку і все думав, що жінка несправедлива до Параскіци. Звичайно, мачуха. Він згадував свій город і виноградник, той лад, який завела там Параскіца власними руками..., адже ні Маріцца ні він і паль-

---

¹⁾ = До чорта. ²⁾ = Сто чортів.

цем не приторкнулися ні до чого, все бідна дівчина сама доробила. Роботяща, тиха дівка. От тільки чудна якась... Чом вона хати не держиться? Чого раз-у-раз ховається десь від людей?... Йонові враз ясно уявилася сцена, як її описувала матуша-Прохіра: біла сучка скаче в його виноградник, на неї зверху летить дійниця, потому все чезне: дійниця висить на куці, а коло неї стоїть Параскіца, з виноградним листом у косах, і чудно дивиться на Прохіру.

Йон аж заюрзався по призьбі. Що вона там робить на винограднику? Чого людей полохає? Він поспішно, з нетерпеливістю в рухах встав з призьби, подався за причілок, звідки видно було його виноградник і, приклавши долоні до уст, щоб не розгубився голос, гукнув:

— Параскіце ме-ей!

Те «ме-ей» вийшло особливо гучне й соковите; полетівши по дорозі до виногадника, воно вдарило об стіну волоських горіхів, одбилось і прилетіло знову до Йона. Йон постояв ще трохи і, не дочекавшись ні Параскіци, ні відповіді від неї, махнув рукою й подався до сіней, де вже Маріцца поставила вечерю.

Йон довго не міг заснути, лежачи з Маріццою в сінях. Він все чогось чекав, немов усе прислухався, його дратував смачний храп і сон Маріцци. Нарешті вже коло півночі йому почулося тихе ступання босих ніг та шаркання по призьбі. То Параскіца певно облягається, вернувши з виноградника. Тоді Йон позіхнув, перехрестив рота й заснув.

Удосвіта Броски зібрались на ярмарок. Параскіца давно вже встала та поралась коло драбини. Вона очевидячки уникала мачухи. Коли ж їй

довелось стрічатися з нею, то вона дістала від Маріцци такий повний зненависти погляд, що аж жахнулася та прожогом вискочила з хати. Йон кілька разів поривався щось сказати Параскіці, та все у нього якось не виходило. Аж на самому відході, намагаючись зробити як найсуворіше обличчя, він гукнув на дочку:

— А гляди мені, сиди в хаті та не вештайся бо-зна де по садках, бо... бо... — решту він скінчив майже за ворітьми, та дівчина того не чула.

Параскіца лишилась сама в оселі.

Вона швидко упоралась з господарством, поприбирала в хаті, поснідала вчорайшим малаєм і, памятаючи батьківський наказ, лишилась у хаті. Проходячи повз маленьке, вмазане в стіну дзеркальце, Параскіца не витримала, щоб не глянути в нього, хоч знала, що крім горя, воно нічого не дасть їй.

Параскіца була негарна і через те, на її думку, нещасна. Її низький зріст, її стан і «жлуктон», короткий і грубий, вічно порепані від чорної роботи руки, а особливо обличчя — доводили її до розпуки. Скільки разів заглянула вона в своє дзеркальце, стільки разів з глибини її дівочого серця зринав ревний жаль на власну бридоту, і руки мимохіть здіймались до обличчя та розгладжували дрібненькі зморшки, що мов легким павутинням заснували її лице. Та дарма! Шкура на обличчі не розгладжувалась, а лиш натерті місця червоніли, і з дзеркальця виглядало таке ж саме погане обличчя, з непомірно довгим носом, кислими устами та червоними, тільки що натертими, плямами. Досяда слізьми спадала з сірих, оловяних, отаких саме як ті оловяні ложки, що лежать у миснику, очей. Бунт!... Ота сама Параскіца, тиха покірли-

ва, сумирна — починала бунтуватись кожним своїм фібрим проти невірної долі, що так її скривдила; зціплювала зуби, зсувала брови і, розпучливим рухом шарпнувши за коси, важкими хвилями кидала їх на нервово тремтячі від плачу плечі. Ну, що їй з тих густих, соболиний брів, що зрослись до купи та високо знялись над очима, як два орлячі крила у вільному розмаху? Сова, чиста сова! Навіщо їй ті розкішні довгі коси, пиха й гордість дівоча, миті, чесані й плекані з таємними дівочими надіями, коли ті коси ані трохи не скращали молодого, а проте, як старе, зморщеного обличчя.

Часто, знесилена муками безпомічної розпуки, з мокрим від сліз обличчям, з розпущеними косами, німіла Параскіца десь в кутку на лаві. Потихо, непомітно, на місце розтопленого слізьми жалю, прилітали солодкі, цілющі мрії. Вона, як царівна-жаба в казці у всій пишноті молодої краси, — висока, струнка, з білим як крейда чолом, з ясними мов зорі очима, щаслива, повна протилежність дійсності. В її серце, як сильна вода, хвилями било кохання і все для нього, для найкращого парубка на селі... Джок... задрі погляди по друг... стискання рук... тихі, темні ночі, повні чарів кохання, поцілунків, солодкої млости і щастя без краю...

Параскіца могла довго отак просиджувати, упиваючись солодкими, барвистим мріями, але доволі було, щоб око її впало на маленьке, вмазане в стіну дзеркальце — і всі її мрії, все щастя її щезало, мов дим. Звідки дививсь на неї бридкий вид, її образ, який — вона певна була в тому — лишивсь там під блискучим скляним поверхом, щоб вічно нагадувати їй про її недолю, опущеність, самотність...

Дві відряді вона мала в життю й обидві відняли їй її щербата доля: перша відрода, то її рідна мати, така добра і кохаюча: на саму згадку про її образ, неясно виринаючий з минушини, сльози капали з Параскіциних очей. Вона вмерла, а її місце заступила Маріцца. Друга радість... Ні, Параскіца не може згадати її, бо її щось пече коло серця, щось підступає до горла й душить. Ой, як важко було розбити і розвіяти дівочі мрії, так довго плекані й пещені в самотньому серцю...

А на що було їй бридкій, убогій зводити очі на нього, як молодий місяць на небі? Руда, гидка ящірка закохалася в сонце. Так ящірка щасливіша за неї: вона вилізе на сонечко і воно пестить її, обіймає своїми парусами. А очі її сонечка — Тодораки, ніколи з ласкою не спочинуть на ній. Всю їхню красу й тепло забрала ота... мачуха Маріцца. З того менту, як вона побачила їх разом, кров захолола в її жилах, серце стало крижиною і холодне, пекучо-холодне, бється в грудях і болить і ние й не дає супокою.

З того часу вона ще більше почула свою самотність на цьому світі, де водяться такі гади, як її мачуха. Вона без жалю покинула товариство дівчат та парубків, де була останньою, дякуючи своїй бридоті, відмовилась від музик, «клак» та вулиць, навіть хати власної одцуралася, де вона раз-у-раз почувала на собі мачушине око; в оці було стільки лихої втіхи, зневаги та видимої зневаги, що Параскіца терпла вся, холола і в живім почутті власної вини, маліла до розмірів сірої пилінки.

Єдиним місцем, де вона почувала себе спокійною — був батьківський виноградник, німий свідок її мрій, мук та жалів. Вона покохала те мо-

ре кучерявої зелені під блакитним шатром з його захистками, холодком, самотністю. Вона поклала стільки сили, стільки праці в цей клаптик землі, вона власними руками виплакала оті розкішні, яро-зелені кущі з тоненькими вусиками та гронами ягід під лапатим листям. То були вірні незрадливі приятелі, серед яких душа її спочивала від ударів кривд світа. Там їй сходив день, там стрічала й ніч її.

І от тепер її батько, якого вона любила за добрість та жалувала за кривди, які чинила йому Маріцця, наказав їй не ходити на виноградник. Чому? Праскіца не розуміла.

Вона сиділа оце, слухняна, в хаті й нудилась без роботи. День уже звернув з полудня. Сонце нестерпуче пекло крізь вікна, в хаті було тихо, лиш мухи роєм літали під стелею та докучали дівчині. Вона вийшла на подвір'я. З майдану долітали до її вуха згуки жвавої болгаряски, причепурені дівчата купками прямували вулицею на «джок». Параскіца влізла в кошницю, яку замість кукурудзи на полонину виповняли качани, і примостилась на самому вершечку. Вона висунула голову крізь широку шпару поміж ділинами, і глянула на вулицю. Саме коло кошниці проходило кілька знайомих дівчат, котрі, замість привітатися до неї, жажнулись і показуючи на неї пальцями та з криком «вона!» «вона!» побігли далі, лопотячи спідницями та здіймаючи куряву. Параскіца нічого не зрозуміла. Вона навіть озирнулася навкруги, думаючи, чи нема кого коло неї, та гадаючи, що ту сцену викликала не вона, а хтось другий... якого вона не бачить. Але нікого, крім її, не було. Зацікавлена, вона висунула голову на вулицю і глянула за дівчатами. Звідти надходила

баба Аніка з своїми внучатами. Параскіца зраділа. Та баба завжди виявляла до неї свою прихильність. Та на цей раз, на диво Параскіці, порівнявшись з нею, загадково якось зирнула на неї, пригорнула до себе внучат, мов захищаючи від кого, і минула її, не привітавшись навіть. Параскіца нічого не тямилла. Що це нині сталося з людьми, що якісь такі незвичайні з нею? Це так заболіло її, чуйну на всяку образу, що вона зарилася в качани і так в гірких думках пролежала до вечора.

Вже сонце сідало, коли Параскіца згадала, що пора варити вечерю, бо незабаром батько з мачухою повернуть з ярмарку.

Броски поверталися з ярмарку зараня. Чутка про те, що матуша-Прохіра виявила відьму, і що відьма то ніхто інший, як дочка Броскова — Параскіца, розійшлась поміж усіма «магазаніями» Йоновими. На ярмарку ходило вже кілька версій вчорашньої події — Параскіца фігурувала як родима відьма — і коли одна з них дійшла до Йона, він так обурився, що полаявся та мало не побився з сусідом, який по-приятельськи остеріг його перед родинним лихом. Згодом, правда, запили в корчмі, але при тім Йон такого наслухався про свою дочку, що в його забобонній голові разом повстали згадки про чудне, незрозуміле для нього, поводження дочки та стурбували й налякали його.

Хто його зна! Адже ходить лихо по людях... Він ніколи не сумнівався в існуванні відьом на світі і тепер мороз хапав його за плечі від одної думки, що його рідна донька — відьма.

Маріца своїми загадковими усміхами та сумним хитанням голови, з яких можна було доміркуватися, що вона давно все зрече, та мовчить, ще

більше непокоїла. Забобонний страх прокинувся в йому, уява, підсичена темнотою, творила й підсувала всякі страшні образи. Він конче му- сить запевнитися: чи носить Параскіца хрестик на шиї, бо відьма хреста боїться і не почепить його на шию. Маріца згоджувалась з Йоном.

Як тільки Броски вступили в хату, Параскіца зробилась неспокійною та наче шукала нагоди втекти звідти. Але Йонові так сильно було заспо- коїтись, що він звелів їй лишитися. Параскіца не звикла, щоб батько звертав на неї увагу — і ли- ше видивилась на нього, зачудована. Ще більше здивувало її, коли вона побачила, як мачуха при- ступила до печі, і крадькома, але так, щоб усі бачили, перехрестила горщик з мамалигою.

Йон звелів Параскіці розщібнути сорочку на грудях. Налякана дівчина вхопилась рукою за те місце, де сорочка розщібалася, і стояла, мов скамяніла, видивившись на батька великими очима.

Йона взяла злість. Ось вона, та відьма! Почу- ла небезпеку!

— Розщібай, зараз, кажу! — гримнув він.

Параскіца затремтіла і, залякана, почала роз- щібуватись... Це їй ніяк не давалось, гудзик за- плутався в петельці, руки тремтіли. Врешті, со- рочка якось розщібнулась із-під неї показалися жовтуваті груди, а між ними, на чорній мотузочці, невеличкий срібний хрестик.

Йон узяв у руку хрестик, подержав його, по- тер між пальцями і показав Маріці. Та глянула від печі, похитала головою і нічого не промовила.

Йонові наче камінь з грудей спав. Легше якось зробилось на серці, хоч разом з тим соромно пе- ред дочкою. Та все ще стояла на одному місці розхрістана, здивована й несміла.

— Закрий... Закрий груди! Та держись мені хати, не блукай по ночах!

Параскіца зашарилась вся. Сором гарячою хвилею залляв її лице. Вона затулила рукою голі груди і прожогом вискочила в сіни.

Йон зирнувся з жінкою. Та, з засвоєним в останні часи загадкованим виглядом, здвигнула плечима. Потому, несподівано для Йона, пискливим голосом почала жалітися на людські брехні. Може, дівчина нічого невинна, а на неї таке зводять. Правда, чудна вона, нелюдима — та вже й такого не може бути, про яке розказують люди. Глуха Маріора клялася й божилася, що бачила Параскіцу на журавлі від колодязя: стояла вночі проти місяця і все щось наче сіяла на землю. А Іордохі Карабуш жалівся, що щось йому завязало ликом ворота і зараз після того коняки заслабли, — вже нічیه діло, каже, як Параскіцине. Наслухалась вона на ярмарку, аж сорому наїлася. А все певно брехні, поговори людські.

На скільки Йон чудувався, що Маріцца обороняла нелюбиму пасербицю, на стільки пригнітило його те, що люди оповідають про Параскіцу. Але той хрест, що він бачив на власні очі? Відьма хреста не носить. А може то мана була — не хрест? Йон не відав, що думати, та не міг заспокоїтись.

Для Параскіци настав чудний і разом з тим важкий час. Усе відмінилося для неї, все стало загадковим, незрозумілим.

Батько очевидячки стежив за нею. Куди б вона не повернулася, скрізь вона чула на собі пильний погляд батькового ока. Маріцца рішучо перемінилася в відносинах до неї. Вона тепер так лагідно й солодко обзивалася до неї, особливо при батькові, хоч при тім ніколи не забувала крадь-

кома, але так, що Параскіца завжди помічала, хрестити все, за що Параскіца бралася. Вона хрестила глечик з водою, з якого дівчина пила, хрестила піч, коли до неї приступала Параскіца, навіть курей, яким та давала їсти. Це все так бентежило Параскіцу, що вона не витримала і знову почала пропадати на винограднику.

Однак і на винограднику не могла вона знайти вже колишньої самотності. Часто, коли вона, затоплена в задуму, сиділа під кущем, згорнувши руки, до вуха її долітав якийсь шепіт. Озираючись, вона часто стрічалася з горючими цікавістю очима, що дивились на неї з-за розсунутих кущів. Її вистерігали, підглядали, шептали при ній. Чого? Вона не розуміла. Вона лиш згадувала, як в останні часи всі тікали від неї, знехотя відповідали на привітання, або й зовсім не відповідали, тикали на неї пальцями, поглядаючи скося лихим поглядом. Що воно все має значити? Чого від неї хочуть, що вона заподіяла людям лихого? Хіба вона заваджає кому тим, що не гарна, що бідна, скривджена?...

Живий жаль брав дівчину за серце, рясними слізьми обливала вона не тільки лице, а й лапатий виноградний лист, що так пестливо обіймав її в улюбленій криївці.

Врешті — сталося. Це було так: ні Йона, ні Маріцци не було вдома. Параскіца, користуючись з того, вхопила куфи на коромесло і побігла по воду до криниці. Криниця була на майдані. Як тільки діти, що гралися на майдані, заглянули Параскіцу, — вони в один мент розсипалися в різні сторони та поховалися за ліси, звідки визирали на Параскіцу дитячі їхні оченята. Біля колодязя стрибали лиш горобці, покльовуючи щось під цямри.

ною, і те, що вони не розбіглися від переляку, так зоврушило її, що вона видобула з кишені якісь кришки та посипала їм. Її тішило, як горобці заметушилися, навперейми видираючи один від одного крихти.

Поки горобці дерлись з-за округин, Параскіца набрала води й скинула коромисло на плечі. В той мент з-за ліси щось влучило її грудкою межі плечі. Параскіца скрикнула та озирнулась. З-за ліс посипались на неї грудки, камінці та порох.

— Щедз бінешар! — спалахнула Параскіца і посварилася рукою.

Дітям немов тільки цього й треба було: а галасом, тюканням та свистом вони повискакували з своїх кривок і обпали Параскіцу. Та спочатку хотіла оборонятися, але коли її стрів град камінців та грудок, побачила, що не дасть собі ради з отарою напасників і пустилась навтьоки. Люта й налякана, вона бігла, придержуючи відра, щоб вода не хлюпалась, а за нею, мов хорти за звіриною, гналась дівтора та обсипала її грудками й порохом.

— Тю-у... — верещав довгоногий дванадцятилітній Юкаш, син Прохірин, який давав нападів привід... — Бий її, хай не одбірає молока коловам! Стригойка!

— Стригойка! Стригойка!... — хмаром заверещали діти й обсипали Параскіцу хмарою пилу.

— Стригойка!... Стригойка!... Молоко від корів одбірає... Стригойка!...

Параскіца раптом зупинилась. Те слово искрою пройшло по її тілу. В голосі блискавкою промайнув цілий ряд згадок, окремих фактів з останнього часу, не зрозумілих досі і разом освітлених одним словом: відьма!

Скажена лють вхопила дівчину за серце і вона з звірячим риком кинулась на дітей. Передня куфа спала їй на ноги та притовкла їх, а задня, згубивши рівновагу, обблила її водою, але Параскіца не звернула на це уваги. Вхопивши коромисло, вона кинулась на-здогінці за дітьми, що налякані тим вибухом лютої, з жахом тікали од своєї офіри з криком: »Валев, Валев Стригойка!«

Параскіца неслась, мов буря. Очі її горіли, груди важко дихали, коси розпустилися. Вона навела такий жах на дітей, що ті не своїм голосом верщали та бігли, що було духу. Коли розлючена Параскіца наскочила з розгону на тин і озирнулася, на щастя не було вже жадного напасника: всі встигли втекти перед лихом. Вона вилаялась, і, голосно хлипаючи, з плачем побігла додому. Люди ззиралися на неї, коли вона бігла мокра, заболочена, обсипана пилом і з розплетеними косами. Параскіца ускочила в город і припала, голосячи, лицем до землі. Вона тепер знала, навіщо батько шукав хреста в неї на грудях, чого мачуха хрестила горшки та пироги, вона зрозуміла тепер лиховісні погляди тих, з ким вона стрічалася. Її пекла, боліла несправедливість людська, її душло велике лихо, що так несподівано, ні за що ні про що впало на її голову. Вона — відьма! Але ж це брехня, але ж це вигадка, гидка, безглузда вигадка! Вона готова цілому світові крикнути у вічі: брехня! брехня! А тим часом та брехня пекла її, за серце нестерпучими болями, яких Параскіца не могла втишити, бючись головою об землю та обливаючись гарячими слізьми.

А тим часом по селі луною розкотилася вістка! Розказували, як Параскіца серед білого

дня чаклювала коло криниці. Щось сипала у воду, та на всі чотири боки від криниці. Люди відмовлялися, брати воду з тої криниці, деякі намагалися, щоб Броски власним коштом освятили закляту криницю. Йон не мав одбою від настирливих людей: вони вже не варувалися його та вкладали йому всі поголоски, що котилися по кутку про його дочку. Показалося, що не тільки Прохірина корова перестала доїтись, більш десятка корів зробилось офірою Параскіцинового відьмування, чим дуже засмутили своїх хазяйок. Йон мусить якось зарадити лихові, щось зробити. Але що? Що? Ладу не знав та гризся.

То ж він дуже зрадів, коли матуша-Прохіра прийшла до нього на пораду, ще й чоловіка свого — Йоча Галчана — привела з собою. Йон приніс карафку білого вина, Маріцця поставила свіжі плачінди і — нарада почалася. Перший голос мала Прохіра, жінка поважна та досвідчена. Її не вдоволяло те, що Йон бачив хрест на шиї в Параскіци. То може бути омана. Треба ось що зробити: в неділю повести Параскіцу до церкви. Скоро почнуть співати »Іже херувими« — треба помічати: коли вона відьма, то не витримає і загавкає, заскиглить, мов пес. Це вже така певна прикмета, яка не одну вже відьму вивела на чисту воду.

Йоч, гладкий, червоний молдуван з масними очима та їжакуватими обстриженими вусами, лиш коротко засміявся та махнув зневажливо рукою.

— Ет, все це дурниця... бабські вигадки. А чи дивились ви, чи є в неї... тее...

— Що таке — тее?... — визвірилась на нього ображена жінка.

— Ну, що — тее... звісно, без чого відьма не буває... хвіст.

Йон і Маріца заперечили. Ні, вони не додивлялися — чи є в неї хвіст.

— О то-то й ба!... А це перше діло: без хвоста відьма не буває, без хвоста відьом ніхто ще не бачив... Треба конче оглядіти її.. Коли вони хочуть, він готов зараз зробити їм цю прислугу... Він уже не помилиться, добре обдивиться скрізь...

Але Прохіра запротестувала. Вона гостро глянула на чоловіка, на його червоне, сите обличчя, на якому грав масний усміх. О, вона бачить його наскрізь, всі його думки й бажання, то нехай він сидить, не рипається, в бабське діле не мішається.

Йоч не збентежився одначе поглядом жіночим: він твердо стояв на своєму радикальному способі — оглянути: є хвіст — відьма; нема хвоста — не відьма.

Гадки розділилися. Йон з Прохірою стояли на першому проекті — та покладали надію на Службу Божу; Маріцца схилялася на Йочів бік. Прохірин проект однак взяв гору. Поклали в неділю повести Параскіцу до церкви: побачити, що з того вийде.

Параскіца випадково дізналася про цю постанову: в »магалі« тільки й розмови було, — як поведуть її в неділю до церкви, як вона серед »херувимської« заскиглить, мов пес, і тим виявить мирові своє відомство.

Дивна річ! Параскіца прийняла підслухану новину байдужно, наче вона не її торкалася. В останні часи вона почувала себе такою втомленою, такою апатичною, байдужною до всього, немов вона а світ — були два бігуни, які ніколи не стрінутья з собою.

Але їй все однаково. Нема на світі щастя, нема долі, ще за життя могила людині мила...

Неділя мала бути за три дні. Чутка про те, що в неділю в церкву мають привести на спробунок відьму, і що вона там конче обявиться, зігнала до церкви таку силу народу, що всі цікаві не могли в ній зміститися і товпились на цвинтарі. Дівчата, зодягнені по святочному, на-силу захищали свої накрохмалені спідниці від натиску. Молодиці все шепталися між собою та нетерпеливились, що так довго нема Параскіци. Коли якийсь цікавий пробивався крізь юрбу до церкви, всі як один повертали голови до дверей. Чоловіки й парубки повилазили на крилос, щоб було видніше. Матуша-Прохіра була мов на власних імянинах. Вона вешталась по церкві не з меншою повагою, як паламар, що ставив свічки. На ході вона одним таємничо шептала щось, другим кивала головою або робила якісь знаки. Йоч навіть у церкві не міг позбутися масного усміху, і кидаючи очима на жіночу половину, шептався з своїми сусідами. А Параскіци не було. Вже й піп показався з царських врат, починаючи Службу Божу, а Параскіци нема. Люди виявляли нетерпеливість. Аж ось коло дверей зробився рух і хвилею покотився аж до передніх рядів вівтаря. Широкою дорогою, може навіть надто широкою для того незначного одвідувача, вступила Параскіца до церкви, з пущеними додоу очима, несмілива, засоромлена, в чистій, але не пишній одежі. За нею з виглядом невинної офіри сунулась Маріцца, а позаду і Йон. Кілька сот очей цікаво впились в Параскіцу, наче бачили її вперше. Ті, що стояли далі, витягали шії та навалювались на других, щоб було видніше. Коли Параскіца наблизилась до дівчат, щоб заняти відповідне місце, ті так і шарахнули від неї,

мов від вовка. Круг Параскіци зробилось так просторо, що навіть попада могла б їй позаздрити. Але той простір тільки додав жалю дівчині, і вона, щоб не бачити людей, опустилась навколішки з благанням до Бога — Бога доброго, милосерного, який бачить усі кривди людські, знає й ненависть. Параскіца ревно молилась, а навкруги її хвилювалась зацікавлена та наелектризована юрба. Надаремне молоденький, чорнявий піп виявляв усю красу свого м'ягкого голосу, надаремне вкладав він так багато почуття у свої вигуки: його вірних парафіян цікавило зовсім не те. Всі очікували чогось незвичайного і коли стежили за Службою Божою, то лиш на те, аби не пропустити »Іже херувими«. Тоді мало статись те, чого всі з таким напруженням чекали, мала об'явитись відьма собачим виттям та гавканням. В церкві було душно. Така церква не могла вмістити так багато парафіян, люди тіснилися, щільно пристаючи оди до одного, і формувалось одно велике тіло, гаряче, пітне, дихаюче сотнями ротів. Гарячий людський віддих, змішаний з димом ладану та чадом свічок, сірим туманом висів над головами і здавалося, що тут душну наелектризовану атмосферу ось-ось перетне блискавка, вдарить грім і струсне стіни своїм могутнім гуркотом. Отож, коли час наближався до »херувимської«, очі розгорілись сильніше, неспокій зростав, вязи боліли, бо треба було дивитись через голови сусідів, гнітив навіть. Далі трудно було витримати. Та от все стихло, як перед бурею і крилос торжественно, спочатку тихо, а далі все дужчаючи загудів: »Іже херувими«. Люди стрепенулись. На лица вдарив наче холодний вітрець. Обличчя витяглися зблідлі, а очі, цілі сотки очей впилися

в Параскіцу. Параскіца стояла навколішках і молилася. Вона сама, благаючи та протестуючи проти людської несправедливості, вона сама несвідомо чекала моменту, коли співатимуть »херувимську«. І от, як тільки розлягся тихий а величній хор, важке, пекуче покотилося їй під горло і прохалось на верх роздираючим криком. Жах обхопив Параскіцу й обляв холодним потом. Вона ледви здержала той крик. Вона конвульсійним рухом поклала на себе великий хрест і вдарила поклона, стискаючи міцно руки. Невже — правда? А люди ждали. Без найменшого руху, з затамованим віддихом, затопивши палаючий зір у лежачу долі відьму. Тим часом »херувимська« минала, як літня ніч. Морок щез і світло свідомості, що нічого таки не сталося незвичайного, прикро вразило напружену масу. Ще хвилину люди стояли тихо, немов не вірячи в розчарування, немов чогось ще сподіваючись. Але все було, як і перед хвилиною: Параскіца хрестилась та біла поклони, а на обличчях оточуючої її жіноти малювався кислий вираз. Юрба ворухнулась, пробудилась від сну, незадоволена та роздратована. Немов досада взяла на Параскіцу, що завела їх в сподіванках.

Дехто зараз же вийшов з церкви на свіже повітря. Йоч був в ажітації та щось з гарячковістю шептав своєму сусідові. Він зирнув на свою жінку; та, засоромлена, здивована, зносила очі догори, немов питаючись у Бога, що ж це таке сталося?

Служба Божа скінчилась. Люди поспішно виходили з церкви. Дехто жалів Параскіцу, уважаючи її офірою поговорів. Матуша-Прохіра була ні в тих, ні в сих. Вона ж сама дала раду, вона ж роздзвонила по світу і тепер з того всього нічого не вийшло. Зате Йоч Галчан тріюфував.

Він знав, що так скінчиться, бо його не послухали. Він радив і тепер знову радить оглянути дівчину: є хвіст — відьма, нема — не відьма. От і все! Другого способу нема. Дехто потакував йому і навіть Прохіра, щоб вийти з прикрого становища, схилилася до Йочового способу, особливо в такому випадкові, коли відьма хитра, злісна та до-свідчена.

Йон пішов поруч Маріцци значно заспокоєний; очевидячки, більше у цій всій історії з Параскіцею брехень, ніж чого. Він був радий, що так скінчилося, що люди заспокоїлись і що йому не доведеться святити власним коштом заводожену буцім Параскіцею криницю. Він ділився своєю радістю з Маріццею, хоч та якось холодно приймала його задоволення. Вона неприязно поглядала на Параскіцу, бліду, немов стрівежену чимсь та поспішаючи додому з спущеними дололу очима.

Зорі блимають над Параскіцею, а навкруги її і тихо. Цупкі покручені кущі винограду безладно розповзлись по вохків землі, спутались гиялками і напнули над землею гарний намет густого листя та великих, важких грон. Виноград уже достигав. Цілий день, під палючим серпневим сонцем, поволі йшов таємний процес та червоніючі китяги солодко дрімають серед лапатога листя та легких випарів землі. Їх стережуть від лихого ока та всяких пригод начеплені на кілки овеці, коров'ячі та кінські черепи, що неясно білілись скрізь по винограднику.

Параскіца сидить на улюбленому місці, під великим крислатим кущем. Вона дивиться у простір, але кущів не бачить. Перед очима її церква, повна народу... Співають Херувими; а її під гру-

ди щось підкочується, лізе з горла і так хочеться крикнути дико, не своїм голосом. Що воно таке? Звідки взялося таке чудне бажання? Це питання вже кілька день морочить її, не дає спокою. З тої памятної неділі з нею часто буває таке, вона почуває в собі щось досі невідоме. Почне молитися — і не може: якась сила душить за горло, проситься з грудей божевільним криком. А то видається, що вона стала легкою, такою легкою, як пірїнка, от-от здійметься угору й полетить кудись та накоїть лиха. І все кортить зробити щось лихе, погане. Наприклад: полетіти до Прохіри, сісти на її корову, крикнути і лупцюючи її босими ногами, нестись з розпущеними косами в скаженій гонитві, аж поки налякана худоба не випустить з себе духу... Або поробити щось Маріцці... Перекинути її, наприклад, у сучку... худу, миршаву, з підібганим хвостом сучку... Вона до хати, до страви, холодна й голодна, а її відти: »Циба!... А не підеш погана!...« Вона до Тодороки, а він її ногою в бік: »Циба, собака...« Вона це може зробити, почуває в собі силу. Але, Господи, що — вона? Невже люди говорять правду? Невже вона... відьма?... — Ні... ні, — здригується Параскіца і протирає очі, бажаючи одігнати від себе ті чудні образи й думки. Це вона розпускається, це лихий »дрозку« підступає до неї, бо вона тепер не молиться, бо вона забула тепер Бога. Параскіца хреститься, скупчує увагу, і здіймаючи очі до зоряного неба, побожно приказує: »Тати апостру, каре еша шіерші ла поминд...«

Зза гори впливає місяць, наче визволяється з чорної хмари, що залягла крайнебо. Срібний світ тихо підбірається до виноградника, залазить між кущі, падає на китяги. Звірячі черепи на кіл-

ках побіліли і кинули поза себе довгі, рогаті тіні. Виноградний ліст вирізується з темряви й ніжно тремтить разом з тонким вусиком у місячному сьайві.

Параскіца не кінчає молитви. Їй видавалось, що он той баранячий череп, білий як сніг, моргнув на неї своїм порожнім, витекшим оком. Параскіца напружла зір. Ні, нічого. Вона знову зняла очі до неба, проказуючи молитву, коли з правого боку щось мигнуло. Параскіца зирнула вправо. Там, на довгій тичці, хиталась біла рогата голова корови і виразно всміхалась до Параскіци. Параскіца завмерла. Коровячий череп усе всіхався лукаво до неї, вирячившись своїми очима-дірами. Параскіца почувала мурашки за спиною...

Щось шелеснуло. Вона, сполохана, обернулась у той бік, але там нічого не було, лиш місячний промінь, мов біла велитенська рука, простягся під кущами до винограду. Параскіца тремтіла і боялась знову стрінутися очима з порозвішаними по винограднику черепами, хоч її так і тягло щось зиркнути в той бік, де, вона знала, висіла кінська голова, та вона не насмілювалась. Раптом вона почувала, що за плечима в неї щось стоїть. Мов обмерла, скрутулась вона на місці, знявшись на ноги, і стрілась очима з тою кінською головою, на яку боялась глянути. Кінська голова спокійно висіла на кілку, сліпуче біліючи проти місяця, і мала зовсім невеселий вигляд. Проте Параскіцу обняв холодний страх перед тим, що, їй здавалося, мало ось-ось статися і гнітило її великим передчуттям.

І білі черепи, такі лячні нині, і чорні холодні кущі з покрученими лозами, і місячний світ, що мов велитенські руки білого страховища простя-

гавсь до них, а врешті, невідомий досі душевний процес, такий чудний і загадковий — усе те обняло її жахом холодним і обезвладнюючим. Параскіца хотіла бігти — і не могла: ноги немов приросли до землі, а широко розплющені очі пильно вдивлялися в простір, наче ось-ось мали побачити щось незвичайне. Коли вона перемогла себе, вона нерівною ходою, мов п'яна, швидко тікала з виноградника, путаючись в зарослях та здрігаючись, коли мокрий від роси лист виноградний несподівано доторкався до її лица або шиї.

Кілька день Параскіца ходила, мов затроєна. Думка її уперто працювала все, що чула в дитячих літах про відьом, і всі прикмети їхні рівняла до тих чудних почувань, які турбували її останніми днями. Вона все більше і більше впевнялася, що люди не помиляються, що вона відьма — і ця свідомість зоморожувала кров у неї. Вона не ходила вже вечорами на виноградник, бо їй здавалося, що черепа сміються з неї та промовляють: »Стригойка«.

Лежачи вночі на призьбі, вона довго не могла заснути, мордуючись усякими чудними думками, що мимохить лізли до голови.

Раз над ранком — Параскіца не могла сказати, чи вона спала чи ні — з нею щось сталося: вона знову почувалася легкою, як солома. Легкий вітрець обвіяв її і щось тверде й холодне, мов гадюка, залоскотало її по литках: то був хвіст, довгий, твердий з волохатим пучепком на кінці, мов у корови. На голові, підіймаючи волосся, вискочили ріжки — вона не бачила їх, але чула. Якась шалена злість засвітила їй очі й запалила серце. В одну мить вона знялась вгору, кинулась у вихор, який закрутив її й поніс над землею. Вона летіла,

а круг неї свистів та гудів вітер, роздуваючи лихий полумінь в її відьомському серці.

Вранці її знайшли зомлілу коло Галчанового обійстя. Її очуняли і завели додому. Вона сиділа бліда й пригноблена на призьбі, оточена купкою цікавих, і нічого не відповідала на розпитування. Вона боялася поворухнутись, бо їй все здавалося, що її залоскоче по голих ногах довгий і твердий, мов гадюка, хвіст.

Подія зробила в магалі велику сензацію. Магала, заспокоєна досвідом, свідком якого була в неділю у церкві, загула знов. Спосіб Йоча Галчана, про який він кричав усякому стрічному, став популярним і сподобався сполоханим. »Магала жіям!« Всі згоджувалися, що тільки хвіст становить безперечну прикмету відьми і лиш присутність або відсутність його у Параскіці може покласти якийсь кінець справі. Йона атакована з усіх боків: він мусить згодитись, щоб його дочку оглянули, бо як не згодиться, то вони й самі знайдуть спосіб, село не буде терпіти далі пакости!...

Змучений забобонним страхом, Йон згоджувався на все: йому й самому докучила вся ця історія, і він охоче покладе кінець їй.

В найближчу неділю мали відбутися оглядини. Зараня в неділю, ще люди й з церкви не вийшли, матуша-Прохіра була вже в хаті Бросків. Вона з такою торжественністю помагала Маріціцї прибирати світлицю, наче нині попи мали святити хату її сусідів. Раду підстеріг Параскіцу на дворі й закликав у хату. Прохіра все назирала за нею, щоб не випустити її з хати. Вона була певна, що дівчина передчуває те, що має статись, і лишень шукає слушного менту, щоби вискочити з хати —

тоді шукай вітра в полі. Прохіра дійшла до такої обережності, що навіть приносила з сіней води Параскіці, коли та хотіла напитися, а сіняшні двері засунула на засув. Вона все шепталася по кутках з Маріццою, наче обговорювала плян кампанії, та робила знаки Йонові, який з видимою тривоною без перестанку виглядав у вікно. Параскіці все те здавалось непевним. Вона помічала, що щось робиться незвичайне і з видимою тривоною водила очима за ложним рухом присутніх. Маріцца, пошептавшись з Прохірою, вийшла з хати і за кілька хвилин привела з собою глуху Маріору, здоровенну, мов катюга, жінку з грубезними жилавими руками та з витрішкуватими очима. Вона мала властивість усе обнюхувати і за хвилину не було річі в хаті, дух якої не був би їй знайомим. Так вона винюхала карафку білого вина, сховану Йоном за припічком, і хоч заявила, що гріх вживати трунок цей, поки не вийдуть з церкви, однак налила собі склянку й вихилила з видимим задоволенням.

Чим ближче було до виходу з церкви, тим Іон частіш зазирає у вікно. Врешті він помітив купку людей, що прямували до його хати. Незабаром з усіх кочів надходили люди. Молодиці в святочних одягах, з поважним настроєм від Служби Божої, стовпились перед самими дверми. За ними видко було громаду чоловіків, старих і середніх, і лиш тільки один Йоч Галчан зашився поміж жінок та про щось жваво балакає.

Дівчата й парубки стояли осторонь, зате дівчата, як мухи страву, обліпила вікна.

Коли Параскіца побачила в вікні юроу народу, божевільний жах обхопив її. Для неї стало ясным, що то прийшли по її душу, що її зараз

поведуть топити або сплять на вогнищі, як відьму в давні часи.

Вона з виглядом зацькованого звірка, з широкими від жаху очима, забила по хаті, шукаючи виходу. Але в ту ж мить Прохіра з Маріорою вхопили її за руки і придержали її на місці. Йон став коло дверей, готовий краще трупом лягти, ніж випустити дочку з хати. Маріцца, згорнувши руки під хвартухом, з загадковим усміхом дивилась на ту сцену.

— Валева... — не своїм голосом верещала Параскіца, вириваючись з міцних рук. — Пустіть мене, тіточка. Ой нудно мені, ой смерть моя.

— Тихо будь, не бійсь, — заспокоювала її «тіточка» і тягла до ліжка.

Тут Параскіца не стямилась, як всі спідниці її опнилися на голові в неї, а сильні руки повалили її на ліжко. Параскіца хрипіла та борсалась, мов звір у пастці, під важким тілом глухої Маріори, і лиш інколи, як визк недорізаного поросяти, вибивався зпід спідниць розпачливий протест Параскіци.

Прохіра подала знак рукою, і Йон кинувся відсунути сіняшні двері, до яких нетерпляче вже добивались. Ціла хвиля народу разом кинулась до сіней, але Йон енергійно спротивився: він буде пускати по одному, по двоє.

Нетерпелива юрба гвалтувалась: усім хотілось зараз побачити хвіст у відьми, особливо репетували ті, чиї корови стали офірою відьми. Галчан поривався першим увійти в хату, але молодіці не пускали його, бо він мужчина і йому не слід дивитись на дівочий сором. Це доводило Йо-ча до лютости, ображало, як автора ідеї, і він з піною в роті, лаючись та розштовхуючи всіх, перся до дверей.

Йон пускав лиш жінок, по дві, по три за раз. Вони наближались до ліжка, мацали й оглядали видиму половину Параскіци, пильно і сумлінно, мов корову на ярмарку, і розчаровані уступали місце другому гурточку, що вже надходив з сіней. Параскіца вже не борсалась, не кричала. Вона запевнилася, що її не топтимуть і не пражитимуть на вогні. Вона зрозуміла, чого від неї хочуть, і лежала мовчка спокійно. А люди йшли одні за другими, мов на прощу, і оглядали її, і доторкались до неї. Параскіца їх не бачила, але по голосі, або по грубому пальці, що чула на своєму тілі, догадувалася, хто приходив до неї з візитою. От тітка Аніта, що живе коло цвинтаря, а оце баба Домніка, мати Іордоки, найкращого хлопця на селі. Параскіци було душно, їй трудно було дихати в хвилі спідниць, що збилися на її голові, але вона не зважувалась вже змагатися, бо добре знала, що дужі руки обох жінок осадять її знов на місце. То ж вона зігнута вдное, в незвичайно незручній позі, тихо лежала і з резигнацією приймала гостей, що одні за другими відвідували її, мов на імянини.

Тим часом на дворі учинився заколот: Йоч Галчан гарячо боронив свої авторські права й поривався до хати. Зважаючи на його завзятість, Йон мусів порадитись найповажніших жінок, які по недовгій розвазі поклали допустити з мужчин тільки Йоча, маючи на увазі не останню ролю, яку він грав у нинішньому випадкові.

Йоча впустили.

Червоний і схвильований він підійшов до ліжка, а його масні очі так і забігали від купи спідниць, аж до гарних панчіх Параскіци. Він постояв кілька хвилин над Параскіцою з видимим

розчаруванням, ляпнув її злегенька долонею і авторитетно промовив:

— Ні, не відьма!...

В той мент Прохіра й Маріора пустили Параскіцу. Вона поспішно випутала голову з спідниць, і хоч лице її горіло від сорому, серце радісно тріпало в грудях і якийсь солодкий спокій розлився по всій її істоті: вона тепер напевне знала, як і всі люди, що вона не відьма.

ПЯТИЗЛОТНИК

Смерклося. Ріжевий на заході край неба мяким блиском осявав морозне повітря останнє світло помершого дня, продершись крізь шибки до хати, ледве-ледве змагалось з сутіннями, бо в хаті вже таки добре посутеніло.

Хима, сидячи на ослончику, підклала солому в грубу. Веселе полум'я жваво стрибало по соломі, осявало старе борознами пооране обличчя Химине, плигало по стіні золотим зайчиком. В хаті було тихо, тільки солома тріщала в грубці та цвіркун цвірінькав під плотом.

— Старий!

— Тихо.

— Хомо! — голосніше обізвалася Хима.

— А-гов!

З-за грубки почувалася шамотня.

— Я оце сижу, — почала Хима, — та й думаю, що в нас борошно минулось. Тільки в нас хліба, що на полиці...

— І я не про що ж думаю... та що ж ти вдієш, коли не вродило... Доведеться пудити... Возьми в жида пуд та й поклади карбованця з со-роковкою... А де тії гроші?...

Хима тихенько зітхнула.

І знов стало тихо в хаті. Старі хоч нарізно, та все про одне думали; свій хліб минувся, а купувати — ні за що.

— Починається... — думав Хома, — оце він саме починається той час, коли не стає хліба, нема й заробітків, — час журби та горя, коли чоловік хотів би, як муха, зслизнути на зиму, щоб якось перетривати лиху годину...

Щороку сувужно Хомі, щороку не стає свого хліба, а цього року таки зовсім погано... І не дивниця, бо цього року недорід. Поля, звісно, обмалъ: шнур — толока, в кожній руді по шнурові. Ще як вродить, то потягне хліба до весни, а цього року жито вродило обрідне, ярину град вибив... Змолотив Хома жито, переміряв, та й зажурився, аж сумно йому стало та страшно; жита усього було дев'ять мірок... Коли б же хоч тих дев'ять мірок змолоти — все було б хліба на якийсь там час, а то й на насіння треба лишити, треба і в гамазі вернуть, що винен... І так уже над тим хлібом трусилися, так стереглися, щоб і крихіточка не загинула марне, а не стало... От лежить на полі останній буханець хліба, а в діжі, де було борошно, самий пилочок біліє на споді, може змете баба на галушки.

Воно не так страшно без свого хліба, коли б заробіток був! Ба, як би заробіток! А тут, як на лихо, й заробити ніде. Покликали його раз на двору дрова різати, дали за цілий день важкої праці сороківку, — і за те спасибі, коли б частіше кликали!... А хліб же тепер — не дай Господи — дорогий; не знати, чи кусати його, чи дивитись на його...

— А йли вечеряти, старий! — перепинила Хима гіркі Хомині думи й поставила на припічок горщик з гарячою бараболею в лущинках. Біла папа хмарою звилася над горщиком, а старі, присунувшись близьенько до нього, руками вихоплю-

вали гарячу картоплю й, умочаючи в сіль, їли... Запивши вечерю холодною водою з кухлика, Хима та Хома обернулись до образів і почали голосно шепотіти молитву та важко зітхати, дякуючи Богові за хліб насущний...

Другого дня припало свято — Введення. Хима завилася гарно наміткою, заколола її здоровими шпильками з червоними головками, узулася в червоні чоботи й подалася за Хомою до церкви на Службу Богу.

Золото на образах та на ризах у батюшки, палаючі свічки, синій дим од ладану, що виповняє вівтар та хмаркою літає по церкві, співи, шепотіння молитов навкруги — все те робить дивне вражіння на Химу; вона чує, як її серце м'якшає, тане, мов той віск у палаючій свічці... старечі уста непомітно ворухнуться, з повного ущерть серця раз-у-раз вириваються глибокі зітхання...

Виходить батюшка й читає проповідь. Хима не розуміє гаразд, про що читають, але вона знає, що читають про святі речі, й те читання видається їй таким святим, таким жалібним, що повне Химине серце виступає з берегів, лице жалібно кривиться, і сльози несамохіть котяться тими борознами, що поорало на виду довголітнє лихо... Хима виймає з пазухи хусточку, голосно сякається... І дивна річ: з усіх кутків бабинця, як на знак, починають баби голосно сякатися, виявляючи тим сердечну скруту та жаль за гріхи свої тяжкіі.

Виплакавшись у-смак, Хима потроху розбірає, про що читає батюшка... О, про недорід читають. Де це? у нас?... Ні, в якихсь чужих сторонах... І там люди голодують... Господи! скрізь лихо товчеться, а там таки справжнє лихоліття — голод! Добре, як хто має спроможність допомогти чим,

а нам коли б самим з голоду не загинути.

Невеселі повертали Хима та Хома з церкви, бо в долі тих голодних, що про їх читано в церкві, вбачали вони свою власну долю, а уява малювала їм цілі села голодних людей, без крихти хіба, як і їм може доведеться лишитись, коли не роздобудуть де хліба.

По обіді Хома взявся за псалтир, а Хима відчинила скриню та заходилася порядкувати в їй. Вона переглянула сувої полотна, півмітки, що на пряла цієї осені, розгорнула і знов поскладала шмаття та одіжку, що придбала собі на смерть... Далі, з самого споду, вийняла якусь ганчірку, завязану вузликом, і поклала її на колінах. Усмішка щастя розіллялась по обличчю в старої, вона обмацала вузлик, обережно розвязала його й вийняла п'ятизлотник. Довго розглядала Хима той п'ятизлотник, обертаючи його на всі боки, здмухуючи з його порох. Давно-давно, як ще вона віддавалася, баба її кинула їй того п'ятизлотника на посаг; з того часу «білі гроші» перетривали не одну лиху годину, а Хима таки не видала їх, заховала, як найдорожчий скарб. Вона знає, на що ховає ті гроші. Ото як дасть Бог дочці її, що не давнечко одружилася, дитину, та ще дівчинку — баба подарує того п'ятизлотника внучці, бо вже Бог знає, чи діжде вона кинути ті гроші на посаг унучці. Матиме внучка пам'ятку, знатиме, що мала бабу... Не раз і не два марила Хима над цієї думкою і звикла до неї так, що вже й не уявляла собі, як можна іншим способом розлучитися з п'ятизлотником. Хима оглянула гроші навкруги, погладила їх пестливо, наче кохану дитину, й осміхаючись, завинула в ганчірку та сховала в скриню на сам спід, у куточок.

А Хома не довго читав. Гіркі думи та тривога не давали йому спокою: він закрив книжку й задумався. Де його взяти грошей на хліб? Заробити ніде, позичити — ніхто не позичить, а без хліба не можна. До всього чоловік звикне, без усього обійдеться, а без хліба годі обійтись... Ця думка муляла йому серце, йшла за ним усюди, як тінь, гризла його, як іржа залізо... Хома увесь день ходив, як зварений, не находив собі місця.

І Химину душу точила тая ж думка, але Хима теж журилася тихцем і ніби не знала, чого Хома нудить світом...

Полягали старі спати, та не спалося: окраець хліба з полиці ліз перед очі, обертався на всі боки та мов промовляв: »Подивіться на мене, який я малий: нема чого й кусати; та ще й останній«... Порожня діжка з борошна переверталася догори дном, і навіть пилочок не сипався з неї.

Не витримає Хома.

— Химо, ти спиш? — поспитав він з печі.

— Не сплю... а чого там?

— Та, бачиш, я думаю, чи не взяти б нам у Берка хоч пуд борошна.

— А за що ж ти братимеш? Жид набір не дасть...

— Набір не дасть... та я думаю... і на віщо ти ховаєш того п'ятизлотника? Доложив би трохи, а може б почекав решту, от і був би пуд муки...

Хима аж скочила на полу, мов опечена.

— Не дам!... і в голові собі не покладай!... Зроду не дам!... Голодом буду моритися, на картоплі охляну, а п'ятизлотника не дам!... Не на те ховала я його тридцять літ, щоб тепер жидам віддати!...

— Ховай, бабо, ховай! заховаш лихий знає кому! А тут аж шкура на голові болить від думок!...

Хома був сердитий, — він довго перевертався на печі та все бурчав щось сердитим голосом.

Хима аж упріла, їй аж душно стало від одної думки, що її скарб, її п'ятизлотник, який вона так довго ховала, який марила віддати тільки коханій унучці, — міг би перейти в жидівські руки.

І вже не думка про хліб, а про той п'ятизлотник не давала Химі спати. Не спав і Хома через »білі гроші«.

Хліба не стало: доїли останню скибочку. Кілька вже днів харчувались старі вареною та печеною картоплею, аж охляли без хліба. Хома ходив, як ніч, нічого й не говорив до Хоми; мовчала й Хима, та думки їх близесенько літали коло одного осередка, перестрівались та, здавалося, розмовляли межі собою... Хима знала, чого сумує старий, що в його на думці... А Хомі довідне було звісно, що робиться в душі у старої, мов він заглядав туди. І не диво: живучи вкупі тридцять літ, вони стали схожими одно до одного, розуміли одно одного, як самі себе.

— Господи, — думав Хома, — коли б хто заглянув у хату, може б мені трохи полегшало, як би почув людську мову, а то таке, що хоч за пояс та на горище...

Але ця думка зараз налякала його; тут самим нічого їсти, а борони Боже, трапиться гість, тоді чим приймай, ще й сорому наберешся... Та хиерна доля мабуть підслухала бажання Хомине й не дала йому довго міркувати над тим, як зявиться гість, чи ні, бо двері рипнули й гість став на порозі.

— Здорові були, свате!...

— Здорові будьте й ви! Яким це побитом? — здивувався Хома.

— Привіз січку різати до жида... а ваша Зінька й каже: зайдіть там, тату, до старих, перекажіть, що я хвалити бога, здорова, та поспитаєте, як там живеться?... От я и заіхав до вас, свате!... а де ж сваха?

Хима вилізла з-за печі.

— Як вас бог милує, свате?... що там сваха?... а моя Зінька?... Та сідайте ж бо! — припрсхувала Хима, а в самої вертілось на думці: «головонько ж моя біда! Чим же прииматиму свата? хоч виколупай з пальця, а дай!...»

Хома балакав з сватом та все якось чудно та неспокійно поглядав на стару; він памятав, що сват завжди частував його горілкою і що и йому годиться як слід прийняти гостя. Хома таки не витримав: тільки Хима виийшла з хати, він шуснув за нею до сіней.

— Стара! — почав він тихим та несмілим голосом, — годилося б почастувати свата чаркою...

— Та вже ж годилося б...

Хома замовк та все чухає потилицю.

— Може там у тебе де є, Химо, хоч на півкварти?...

— Адже ти знаєш, що нема... Возьми пляшку та біжи до корчми, може шинкар дасть набір...

— Навряд!... — сказав Хома, але взяв шапку та пляшку й пішов пробувати щастя.

Лихий та збентежений вертався Хома з порожньою пляшкою з корчми: шинкар не дав набір. Хома викликав Химу до сіней і показав їй порожню пляшку.

— Знаєш що, Химо... знаєш що, стара... — улесливим голосом шепотів Хома. — Свата не

можна пустити без чарки... Винеси мерщій пятизлотника, я духом примчу горілку, що й здачу тобі принесу... Бо, бачиш, не можна ж так.

— Це смерть моя, не чоловік! І чого ти наповівся на того пятизлотника? Казала не дам — і не дам, і край!... Хоч забий мене оттут — не дам!...

— Дай, кажу!

— Не дам!

— Дай!

— Не дам, не дам і не дам!...

— Пху, сатано!...

Хома плюнув і хрюпнувши дверима, вийшов на двір. Злість поняла його серце, йому було дощадно й на жінку і на того пятизлотника... А вернутись без горілки ніяким побитом не можна... На щастя трапився кум і позичив на півкварти.

Стара зварила бараболі й так-сяк прийняли свата. Пятизлотник перетривав ще одну небезпечну годину, та на те, мабуть, щоб стати причиною незгоди між чоловіком та жінкою... Хома ніяк не міг убгати собі в голову, що він мусить терпіти голод, коли в скрині лежать гроші — невеликі, правда, але все-таки можна залатати ними хоч одну дірку в господарській потребі.

Хима трусилася над своїм скарбом, над своїми «білими грішми», вона так звикла до своєї мрії подарувати пятизлотник унучці, що намагання Хомині видати пятизлотник на що інше — дратували її, гнівили неказано...

На другий день пішов Хома по сусідах позичати хліба, та ніхто не дав; кожному цього року сутужно, в кожного недорід поменшив хліба. Пішов Хома до жида — так, без великої надії, памятаючи приказу: «тільки в мене рідні, що жиди одні», але й жид не дав: «багато, — каже — набрали

в мене люди без грошей, а ніхто не віддає... Похнюпившись, поплентавсь старий додому з порожніми руками та й не гадав, що в дома дожидає його нове лихо, — соцький з десятником прийшли правити подать.

— Почекайте, люди добрі, — благав Хома, — я віддам. А тепер, їй-же Богу, не маю... хліба шматочка нема... Самі знаєте, який тепер рік тяжкий, — нема хліба, нема де й заробити...

— Ми вже це чули, старий! Давню пісню співаеш!... Нам — що! нам ригни, а дай, нам начальство велить. І так уже насміхалися за тії »недоїмки«... — загомоніли сільські посіпаки.

— Та що ж ви візьмете, коли в мене й копійки зламаной нема за душею!...

— Знайдемо, що взяти. Дай, діду, хоч частину грошей, бо заграбуємо одержу.

— Кажу ж вам, що не маю! — скрикнув з серця Хома.

— Не маєш? Добре! Гей, бери свиту з жердки! — крикнув соцький на десятника.

Десятник прискочив до жердки й потяг Химину свиту.

— Не руш! — скочив Хома до десятника, і схопив свиту. — Не руш! я не попусти, щоб у мене грабовано одержу!... Ей, Химо, давай твого пятизлотника цим невірам, бо вони й душу витягли б з чоловіка...

Хима, що стояла досі німа та бліда, як смерть, почувши про пятизлотника, прожогом кинулась до скрині, впала на неї й міцно вчепилася руками за віко.

— Не дам! — крикнула вона. — Не діждете взяти пятизлотника.

— Пусти, — штовхнув Хома жінку, — я сам достану...

Але Хима міцно, мов кліщами, вчепилася руками за скриню й Хома ніяк не міг стягти її з скрині.

— Беріть свиту, бодай вас за зуби взяло, — кричала Хима, — а п'ятизлотника не дам!

Десятник, не довго думавши, закинув свиту на плечі й подався за соцьким з хати.

Хима сиділа на скрині — бліда аж жовта, тремтяча та перелякана; руки заклаккли на віку; посоловілі очі нестямно дивилися на двері.

Хома важко дихав, далі насунув шапку й вийшов з хати, хлюпнувши дверима.

Лишившись сама, Хима заплакала. »Господи, — думала вона, — за що на нас звідусюди саме лихо, сама біда? Чим ми прогнівили тебе, Боже, що оттак при старости караємося?...« Сльози котились їй по старому виду, капали на скриню, на запаску, а вона сиділа сумна, як сам сум, і забула вже про той скарб свій, про п'ятизлотник, який недавно так боронила від ненаситних зборщиків...

Вечір захопив її на скрині, темрява оповила хату, а Хима не світила світла, — їй було не до світла.

Ввечері прийшов Хома — хмурний, як небо в осени. Він мовчки сів на лаву й задивився в куток.

— Хомо!

Тихо.

— Хомо!

— Ну?!

— Я оце надумала... пішов би ти до пана, попрохав би грошей на відробітки... Може б він і дав. От завтра субота, підуть люди до рощоту, — піди й ти та попроси гарненько, — може змилюється.

— Ет, не дасть!...

— А ти піди, попроси гарненько, може й дасть.

Старі замовкли, але надія на панську ласку ледви помітним променем осявала їм серця, цілющою водою покропила сердечні рани...

Другого дня ввечері вертався Хома від пана.

— Ну? — зустріла його на порозі Хима.

— Дав!... Пять дав, на відробітки... на буряки...

Хима перехрестилась.

Щасливі — зараз нараяли відібрати свиту, а на решту купити кукурудзяного борошна на маляї, бо житне дороге. Хоч не хліб, а все ж веселіше буде, ніж на самій бараболі.

Поверечерявши, старі полягали спати.

Та не спалося старим.

Усе, що пережили вони за цих кілька днів, ставало тепер їм перед очима, як на долоні. Поки голод зазірав їм у вічі, вони силкувались відвернутися від його, боялись думати про його. Тепер, коли несподівана поміч дало їм спроможність хоч на кілька днів збутися гірких клопотів про шматок хліба, вони з цікавістю розглядалися в своєму лихові, самі зазірали в вічі своєму ворогові, бо він і тепер ще маяв над їми своїм чорним, сухим крилом...

— А що було б, — думав Хома, — як би й пан не дав грошей? Невже гинути з голоду? Що то голод! Не велике слово, а страшне! Ще ми, хвалити Бога, не зовсім гинули, а то так було гірко, так важко, що, здається, вибіг би на вулицю та й гакав би, як пес... А кажуть — у якійсь стороні тепер голод... справжній голод... і не село, не два, а, кажуть, сила людей без скибочки хліба, мруть з голоду...

Хома не знав, в яких це сторонах голодують люди, якої вони віри, якою мовою говорять; він тільки чув, що вони голодні, і його ввижалася сила годоних, змарнілих, сумних людей, що з туги та з голоду мало не гавкають, як пси, і ні звідки поради немає бідолашним...

— Виставили в церкві карнавку, — подумав Хома, — і дав би чоловік на тих голодних, що змога, так що ж — дай, голоде, хліба!...

Хима лежала на полу, розплющивши очі, — і в її голові снувалися думи. »Роздобув, хвалити Бога, старий трохи грошей... хоч на який час утихомиряться, а то й дихати не давав мені з тим п'ятизлотником. Намігся в одно: дай та й дай... Та що з тих грошей! Не надовго й вистарчить, треба картопею намагати... Добре, що хоч картоплю маємо... А в тих голодних, що читали батюшка в церкві, мабуть і картоплі немає?... От десь горе! Ми ще самі, двоєчко нас, а то, борони Боже, сімя велика, діточки дрібні, пишчать з голоду, а тут ні крихіточки, ні росиночки закропитися... Як би ближче, дала б з мірку картоплі... з щирої душі допомогла б... Ох, бо й я знаю, що то голод, а там, видно, ще гірше діється... Перед очима Химиними промувалися картини одна одної сумніші, одна одної страшніші, і її серце умлівало з жалю за тими голодними, хоч невідомими людьми... »А може... і в голові її промайнула думка. — Ні, ні! — відганяла Хима непрохану думку, що лякала її своєю незвичайністю... — Не дам, то не мое, то не мое, то внуччине... А може...« — Стара заклякла, увірвавши думку, та мов прислухувалася, що скаже серце, як погодиться з думкою.

— Господи! — думав Хома, — чого ті голодні усе ввижаються мені сьогодні? Може це мана яка?

Воно годилося б допомогти, бо ситий голодному не вірить, як кажуть, а з миру по нитці — голому сорочка... Кортить мене сказати щось жінці, так боюся... вона вже й так лиха на мене за того пятизлотника... А може сказати?

— Химо! — насмілився Хома, — ти спиш?

— Ні, чогось мене сон не бере.

— І я не засну... верзеться всячина... голодні ввижаються з тих країв, де голод...

— Це справді! Й мені вони з думки не сходять. Мабуть горюють там, бідолашні...

— А то ж! Знаєш що, Химо... Я думаю...

— Про пятизлотника?

— Еге ж... як би нам його... тее... в карнавку.

Хима не відповідала. В хаті стало тихо; Хома чув, як калаталось його серце, бо він трохи налякався своєї сміливості.

— Віддамо... як має піти на що інше — хай лучше йде на голодних... Завтра віднесу до церкви.

— Оттак краще! — вільніше відітхнув Хома.

Старі помовчали, — зітхнули глибоко, а трохи згодом заснули.

Другого дня, зібравшись до церкви, Хима відчинила скриню, вийняла ганчірку з пятизлотником, розгорнула її, оглянула свій скарб, що тридцять літ ховала, як ока, і знов загорнула. Її руки мимохіть зробили рух до скрині, але вона швидше підняла їх і сховала вузлик у пазуху.

Після Служби Божої Хима наблизилася до карнавки, нешвидко добула з ганчірки пятизлотника, потримала його в руці й кинула в карнавку.

— Цок!

Довгу хвилину стояла Хима перед карнавкою, слухаючи, як той згук »білих грошей« лунав

у її ухах, але на серці в неї стало і радісно, і весело, мов на Великдень...

Перехрестившись до образів, Хима неспішною ходою подалася додому.

*

Того ж таки дня батюшка виймав гроші з карнавки. Побачивши між мідяками срібний п'ятизлотник, він немало здивувався.

— Дивіться, — казав він, розглядаючи старі гроші, — а я й не знав, що між моїми парафіянами є такі багатирі!...

НА ВИНОГРАДНИКУ

Замфір Нерон, ставний трицятьлітний молдун, допив з глиняного глечика решту вина і встав ізза стола. З усмішкою задоволення від святного обіду, що грала на червоному, загригому стравою та вином, обличчю, він звернувся до жінки:

— Порайся швидше, Маріоро, бо поїдемо на виноградник, а я тим часом запряжу коні.

— Добре, — відповіла молодиця, поправляючи широке мідяне наруччя, що саме розцібнулося на її темній, немов спижовій руці.

Але не встигла вона ще зацібнути наруччя, як почувла, що круглий, на пів аршина заввишки, стіл «мас» звалився їй на коліна, а посуда з бряскотом розкотилася по сінях, де задля хатньої духоти звичайно обідають у літку молдув'яни.

— Помалу ви, потерчата! — скрикнула налякана Маріора, притримуючи стіл рукою.

Винуватці тої катастрофи — два хлопчики літ сьоми-восьми та п'ятиліток дівчинка — наче не чули сердитого материнського поклику. З іскрами радості у чорних оченятах, з веселим покликом: «Ідемо, ідемо, на виноградник ідемо!» вони зірвались ізза стола та покопотіли за батьком до стайні, вимахуючи недоїдженими грудками мамалиги.

— Це кара Божа ті діти! — вибухнула Маріора, збираючи розкидану по сінях посуду. — Ви не

їсте, мош-Діма, — раптом звернулася вона до сивого, аж білого діда, чоловікового батька, що сидів за столом, безпритомно усміхаючись сивими мутними очима.

— Ні, спасибі, я наївся, — тихо відповів мош-Діма, піднімаючи з долівки перекинутого глечика.

Молодиця заметушилась: позбірала посуду, внесла до хати решту мамалиги, витерла триногий мас та поставила його боком під стіну.

Зробивши в хаті лад, Маріора перед дзеркалом обсмикнула рівні широкі рукави тонкої бомбакової сорочки, що з кожним рухом відкривали її спижові руки з мідяними та скляними наруччями, поправила здоровий золотий дукач на шиї та глянула на свою коротеньку корсетку зі шнуровицями, наче міркуючи, чи не треба взяти чого теплішого в дорогу. Але червнєве сонце, снопом цілим глянувши в закратоване вікно, пригадало їй, що на дворі спека, а на тій спеці чекає, певно, на неї чоловік із запряженими кіньми. Маріора вийшла з хати та глянула зпід долоні в сторону повітки.

За хвилину затарохкотіли колеса і Замфір, ледви здержуючи гарячі коні, заїхав під хату новим, на залізних осях, мальованим возом — «каруцою». З зеленого васага виглядали щасливі обличчя дівчорі.

Маріора сіла — і коні, зігнувши від натягнених віжок шиї, помчались улицею, збираючи цілу хмару куряви. Собаки вибігали з дворів, зі скаженою гавкотнею бігли за каруцою, кидались коням під ноги. Причепурені — була неділя — молдувяни придивлялись зпід долоні до Замфірової підводи, поцмокуючи з задоволення.

І справді любо глянути на ставну постать Замфірову, з гордим як у римського патриція обличчям, з міцним станом тісно обхопленим золотом

мережаним «іліком», що відкриває широкі рукави білої сорочки, зпід якої видно кремезні з грубими від напруги жилами руки. Блискучі чорні очі Замфірові, його довгасте повне обличчя, облямоване низько стриженою чорною бородою — так і світяться задоволенням, так і сіяють гордощами, наче звіщають мирові, що Замфір тепер справжній господар, не згірш від других. Оцими самими руками, якими натягає тепер ремінні віжки, заробив він увесь статок, все те, що зрівняло його з першими господарями, чому тепер не один заздрить. Тому то так згорда й поглядає він на стрічних, так весело посвистує на свої ситі у ремінних шорах коні, що, вилискуючи чорною шерстю та круто вигнувши шиї, легко, мов перце яке, несуть здорову каруцу поміж очеретяними тинами вузької вулиці.

Минуло село. Замфір ступою поїхав берегом Прута. Тут глянув на нього зза річки широкий простір зелених плавнів, замріли в долині закордонні села. На румунським боці три пари волів тягло канатом проти води здорове червоне судно. Біла хоругва на щоглі тріпалась у повітрі, полискуючи до сонця. Високий, засмалений стерник у червонім фезі налягав на стерно. Біля нього сидів білий кудлатий пес і дивився на беріг. Вище, в далекім коліні річки, під кріслатими вербами, тихо посувались за водою плоти, наче низка чорних остірвців на блакитній поверхні річки. Вітер доносив звідти уривки жвавої коломийки, якою розважались на чужині плотарі-галичани.

Діти помітили на судні собаку і висунулись із васага.

— Мамо... мамо!... а гляньте, який гарний песик! На цю-цю! на!

— На місце! — скрикнув ураз батько, обернувшись до дітей.

Ізза гори саме виїхав віз, наладований жінками та дітворою, і нагнав Замфіра. Молдувяни замінялись поглядом — і вмиць, немов зрозумівши один одного, підскочили на місці, пустили важки, гукнули на коней... Коні, почувши волю, шарпнулись із копита, витяглися — і помчали стрілою на випередки, згинувши незабаром у густій хмарі куряви. Лиш інколи, як сильніший повів вітру відносив на бік куряву, видно було оддалік дві каруци, одну ближче, другу далі, що хиталися з боку на бік від скаженого гону...

Дітвора вчепилась ручками за васаг... Чорні очиці блищать щастям... Ах, так добре, захоплює дух, летиш, здається, кудись далеко, відірвавшись від землі... Верби, садки, тори наче женуться назад у село, наче кружаться, обхоплені якимсь шаленим коловоротом... Мама сміється з задоволення, тато, той добрий »татіка«, раз-ураз підплигує вимахуючи рукою та мов вітрилом на щоглі має білим рукавом сорочки... Коні повитягались, як змії, запінилися, а не даються випередити, хоч задня підвода вже близько, от-от черкнеться кінцями передніх коліс... Ні, таки наші взяли гору, таки ми попереду... Ті вже далеко, спиняють коні...

Замфір стягнув віжки, коні зменшили біг, а врешті стали. Замфір витер рукавом упріте чоло, скочив з каруци і з виразом гордощів на розпаленому гоні виду поплескав гарячих коників по шії.

Приїхали.

За хвилину діти з галасом вскочили у виноградник, випереджаючи матір. Замфір розпряг коні і пустив на пашу попід садом.

*

Зараз від дороги, загороджений очеретяним тином, починався Замфірів виноградник. Розкішні

крилаті кущі з буйною лозою, обліплені лапатим листом, вкривши підгірря, спинались на гору, звисали гірляндами над жовтим проваллям, що мов глибока зморщка на чолі, перетинало поле. Тоненькі, штучно виплекані з очерету тини відділяли Замфірів виноградник від сусідніх, а буйна лоза, немов на перекір усім межам, перелазила через тини, спліталась вусиками з сусідніми лозами, по братерськи едналась у зеленому морі виноградників. Здавалось, якась могутня зелена хвиля заляла підгірря, плясь до гори до жовтих шпилів, що дивились зі своєї висоти далеко за Прут, на плавні, на озера, на гирла, у далекий простір, повитий сивою імлюю...

Зелене море листя грало долі всіми сутіннями барв, від чорно-зеленої до жовто-зеленастої; а з гори вторувала тій мелодії барв безладна гармонія мідяних звоників отари та тужлива чабанська сопілка.

Замфір дуже любив свій виноградник. Оця десятина землі, густо засаджена розкішними кущами, відділена від гори столітніми волоскими горіхами, делікатними жарделями та сіролистими айвами, дісталась йому ще від батька. Це була дідизна, прадідизна може. З виноградником цим звязано так багато споминів. Ще дитиною бігав він там, з утіхою смакуючи солодкий виноград, зазираючи під кожний кущ, у кожний закуток. Все тут знайоме, все своє. Там під оріхами сходився він у свято з стрункою, чорноокою Маріорою, ще дівчиною тоді — там посадив на щастя якийсь особливий ґатунок винограду — от, як розрісся тепер розкішно! — а тут, господаром уже завів молодник.

Замфір присідає під кущем, обережно, з любов'стю розгортає листя — то делікатне, ясно-зеле-

не, покриті знизу білим пушком, то темне, блискуче, наче поливяне. Там під листям цілі скарби, цілі купи розкішних китяг так і обліпили кущ, так і вгинають лозу під непомірною вагою. Е, зародив Господь, радісно бється Замфірове серце.

— Татіка! татіка! а йдїть сюди! — кличе старший хлопчик. Скільки тут »побми« (винограду) — страх!...

— Сюди, сюди, татіка! — кричить з другого боку дівчинка, — в мене більше, навіть листя не видно!...

Замфір сієє. Не зазиратимуть діти за чужі тини, у чужі руки. Буде своя »побма«, буде й вино. Тут саме вгіддя для винограду, звідси бере він таке вино як спирт. О, всі знають, яке вино у Замфіра Нерона, тим то він і не возить його на торг... самі купці приїздять з готовими грїшми, щоб тільки було що продати. А доведеться продати більшу частину... Ну, та звісно, на те й ходиться біля винограднику, на те й працюється, щоб мати користь... Дасть Бог, буде продати, буде й для себе. Вже ж молдувян не лишиться без вина: змалечку звик.

Замфір ходить поміж кущами, де тичку очертяну поправить, де лист зайвий оскрубе, де лозину підв'яже. Правда, сьогодні неділя, не треба би робити, ну, та коло винограду не грїх, бо то хліб святий, то дар Божий... О, тут гущина, яка сонця не пускає, треба трохи поотщипувати листя.... А тут лозина зайва, тільки соки марно тягне з бідного куща. Стяти її... Отак... А ось грона похилили гиячку, на землі лежать бідні, треба підняти, бо то шкода, бо то праця людська.

Ох, праця! Скільки то праці та клопоту взяв оцей клаптик землі! Ще батьки, а може діди лиши-

ли тут свою силу — бач, які здорові та розкішні кущі виплекали! А він сам — хіба він мало поклав тут здоровля?

І згадується Замфірові, як він восені мусить зібрати тички, підчистити лозу, закопати її в землю. Високо злітає здоровезна сапа, а на місці кущів виростають могилки. Спить зимою виноградна лоза, вкрившись могилками, а на весну треба визволити її, на світ вивести зпід землі, обчистити, на тички підняти... А почнуть кущі буряном заростати — знов сапа в роботі, знову мозолі на руках. І то не раз, не двічі... Виноград любить, щоб коло нього ходити. І ходиться коло нього, як коло рідної дитини, і годиться йому, за теж і звикається до нього як близької істоти, з життям якої звязане власне життя, хліб, достаток... І такою дорогою стає тобі оця гнучка рослинка, що вміє віддячити за важку працю, за тверді мозолі...

А пора збирання винограду? — пригадує Замфір. Ну, це вже легка, празникова робота. Ціла родина бере участь у тій праці. Любо тоді глянути на стиглу, прозору ягоду, що ледви стримує солодкий сок у тонкій скірці. Дорослі з піснями стинають стиглі китяги в коновки та носять до бочки, а весела, замузьяна солодким соком дітвора, нишпорить полід кущами, вишукує непомічені грона. Рікою ллється солодкий «муст», починає грати — і тоді ціле село, від малих дітей, до столітніх дідів — на підпитку...

От коли б Бог допоміг зібрати виноград та продати вино. Треба б узяти в пана яку «фальчу» землі, бо без поля теж погано в господарстві. Що то Маріора скаже на цю думку. А де вона? — скинув очима Замфір по винограднику.

Маріора стояла поміж кущами, мов у зелених рамцях, підперши рукою голову з замисленим обличчям.

— Маріора, а ти чого там зажурилася? Ба-чиш Господь послав нам дорід. Такого дороду я не помічав у наших сусідів.

— Хвалити Бога! — зітхнула молодиця.

*

*

*

Ясність веселого червневого дня, широке зелене море, хвилею листу вкривши скарби дороду, безжурне щебетання дівтори, що з галасом, ома-яна виноградними гиллячками, бігла до батька — скріпили Замфірові його веселий настрій, його ро-жеві надії.

Сонце вже повернуло на вечірний пруг. Ма-ріора загадала збіраться додому. Хлопці метну-лись до коней, і незабаром віз стояв запряжений, готовий вирушити в дорогу. Гарячі коні помаху-вали обтиканими виноградним листом головами, а дівчинка у вінку з гиллячки винограду тягла за со-бою на віз кілька стятих батьком довгих лозин з делікатним лапатим листом та позакручуваними тоненькими вусиками.

Нарешті коні рушили, каруца покотилася бе-регом Прута і довго ще видно було щасливі об-личчя дівтори та довгі зелені лози, що позвисав-ши з каруци аж до землі, колихалися від швидко-го руху, немов прощаючись з своїми подругами на винограднику...

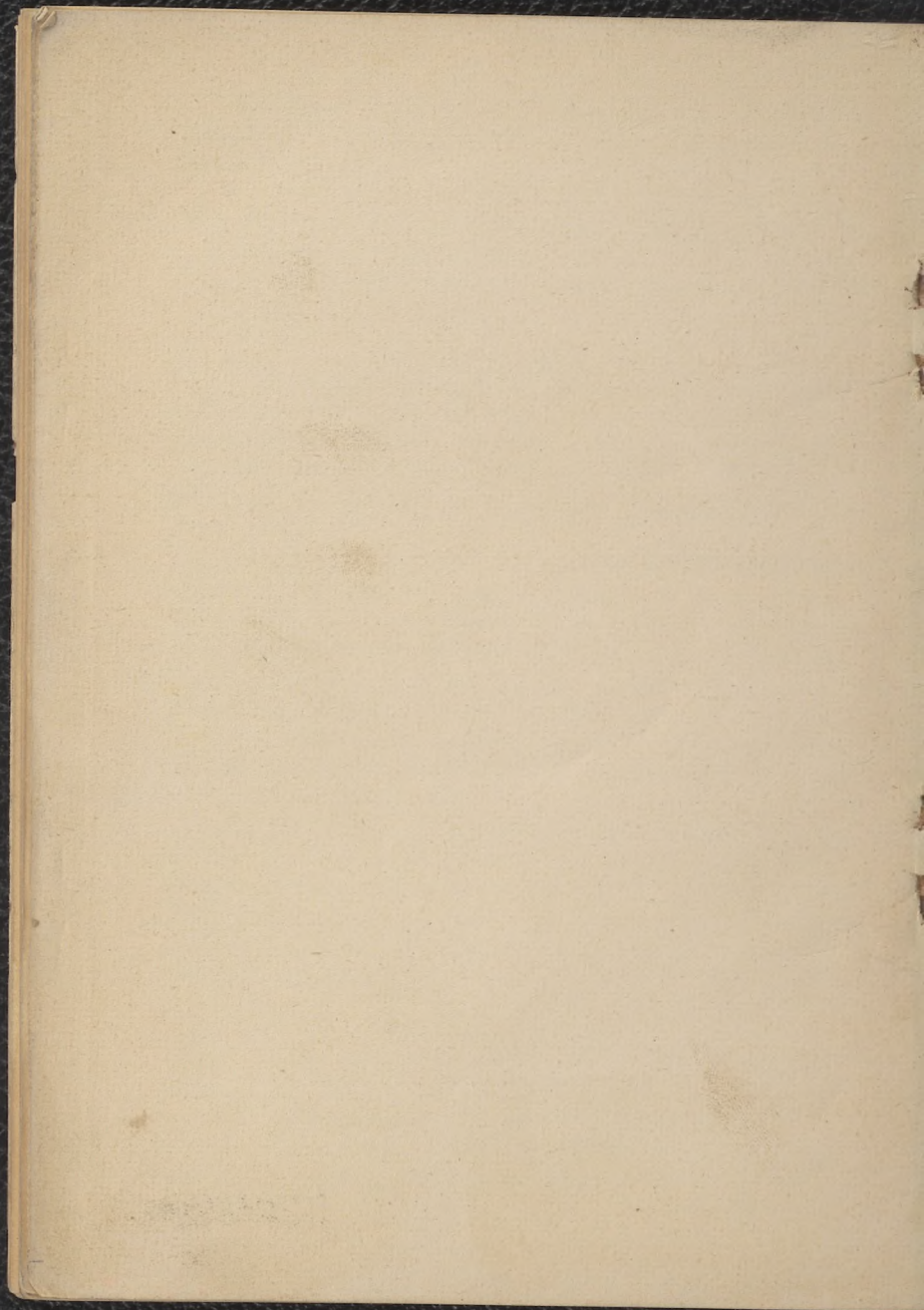

З М І С Т:

	ст.
Відьма	3
П'ятизлотник	33
На винограднику	47

Biblioteka Narodowa
Warszawa

30001016729214

626181411

1.454.506